

ПЕРСОНАЛІЇ

УДК 94(477.74-21):778.5:929Гросман «1908/1918»

Г. І. Лізавенко

**ВНЕСОК МИРОНА ОСИПОВИЧА ГРОСМАНА В РОЗВИТОК
ОДЕСЬКОЇ КІНОСТУДІЇ**

Лізавенко Ганна Ігорівна, аспірантка кафедри історії України,
e-mail: annlizavenko@gmail.com

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
вул. Єлисаветинська, 12, Одеса, 65082, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується діяльність одного з перших кінематографістів Одеси М. О. Гросмана. Особливу увагу приділено «єврейській» темі у його творчості, виділено основні напрямки діяльності М. О. Гросмана. Розглянуто розвиток кінематографічного процесу в Одесі до того, як М. О. Гросман почав займатися кіномистецтвом. На основі аналізу джерельної бази та історіографії досліджено творчу діяльність митця.

Матеріал викладено у хронологічній послідовності, що дає змогу прослідкувати певні етапи творчості М. О. Гросмана. Він одним із перших в Росії опанував професію фотографа, а також відкрив в Одесі «Першу в Росії фабрику сухих фотоплатівок». Потім, пройшовши стажування у Франції, почав займатися кінематографом. Став кінооператором і одночасно представником фірми «Гомон» в Одесі. Почав знімати фільми, присвячені долі єврейського народу. У 1912 році відкрив кіностудію «Мирограф», на базі якої після націоналізації було утворено Одеську кіностудію. Під час російської революції емігрував до Франції, де помер у 1937 році.

Ключові слова: М. О. Гросман; німий кінематограф; кіномистецтво; кіновиробництво.

А. І. Лизавенко

ВКЛАД МИРОНА ОСИПОВИЧА ГРОСМАНА В РАЗВИТИЕ ОДЕССКОЙ КИНОСТУДИИ

Лизавенко Анна Игоревна, аспирантка кафедры истории Украины, e-mail: annlizavenko@gmail.com

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова
вул. Елисаветинская, 12, Одесса, 65082, Украина

АННОТАЦИЯ

В статье исследуется деятельность одного из первых кинематографистов Одессы М. О. Гросмана. Особое внимание уделено «еврейской» теме в его творчестве, выделены основные направления деятельности М. О. Гросмана. Рассмотрено развитие кинематографического процесса в Одессе до того, как М. О. Гросман начал заниматься киноискусством. На основе анализа источниковой базы и историографии исследована творческая деятельность художника.

Материал изложен в хронологической последовательности, что позволяет проследить определенные этапы творчества М. О. Гросмана. Он одним из первых в России освоил профессию фотографа, а также открыл в Одессе «Первую в России фабрику сухих фотопластинок». Затем, пройдя стажировку во Франции, начал заниматься кинематографом. Стал кинооператором и одновременно представителем фирмы «Гомон» в Одессе. Начал снимать фильмы, посвященные судьбе еврейского народа. В 1912 году открыл киностудию «Мирограф», на базе которой после национализации была создана Одесская киностудия. Во время революции эмигрировал во Францию, где умер в 1937 году.

Ключевые слова: М. О. Гросман; немой кинематограф; киноискусство; кинопроизводство.

H. I. Lizavenko

**CONTRIBUTION OF MIRON OSIPOVICH GROSSMAN
TO THE DEVELOPMENT OF THE ODESSA FILM STUDIO**

Lizavenko Hanna Ihorivna, Ph.D. student of History of Ukraine Department, e-mail: annlizavenk0@gmail.com

I. I. Mechnikov Odesa National University
12, Elizavetinska St., Odesa, 65082, Ukraine

ABSTRACT

The article deals with the work of one of the first cinematographers of Odessa M. O. Grossman. Particular attention is paid to the «Jewish» theme in his works, the main directions of activity of M. O. Grossman are singled out. The development of the cinematic process in Odesa, before M. O. Grossman began to study cinema art, was considered. Based on the analysis of the source base and historiography, the creative activity of the artist was researched.

The material is presented in a chronological sequence, which allows us to follow certain stages of the work of M. O. Grossman. He was one of the first in Russia who occupied the profession of a photographer, and also opened in Odesa «The first in Russia the factory of dry photographic plates». Then, after undergoing internship in France, he began to study cinema. Grossman became a cameraman and one time representative of the company «Gomon» in Odesa. He started to shoot films devoted to the fate of the Jewish people. In 1912, he opened the film studio «Myrograph» on the basis of which after the nationalization was formed Odesa film studio. During the Russian Revolution he emigrated to France, where he died in 1937.

Key words: M. O. Grossman, silent film, cinema art, film production.

Історія Одеської кіностудії від свого заснування має багато «білих плям», багато документів не збережено, спогадів осіб втрачено, про деяких зовсім не написано або написано дуже мало. Такою особистістю, про яку написано не так багато, був Мирон Осипович Гросман один з перших кінопрокатчиків в Одесі, завдяки якому розвивався кінематографічний процес. На особливу увагу заслуговує «єврейська» тематика в його творчому доробку. Кінематографічна діяльність М. О. Гросмана недостатньо досліджена. Деякі відомості знаходимо у спільній праці Ю. З. Морозова і Т. Т. Деревянко про діяльність єврейських кінематографістів. Основу книги складають матеріали виставки,

назва якої й дала ім'я книзі — «Єврейські кінематографісти. 1910–1945» [1, с. 324]. Проте в сучасній історіографії бракує досліджень, присвячених окремо особистості М. О. Гросмана, що робить дану актуальною. Мета поданої публікації полягає у вивченні всіх аспектів творчості М. О. Гросмана, які стосувалися розвитку кінематографа в Одесі.

Різні народності, національності, особистості населяли Одесу протягом ХХ століття. Вони будували це місто, своєю неординарністю, жагою до нових відкриттів, збагачення, бачення чогось нового створювали нове для загалу, в тому числі й кіномистецтво. Саме євреї розпочали створювати кіно на теренах Одеси. Для них це був спосіб самовираження, спосіб привернення уваги широкого загалу до їхнього становища, через те що вони змушені були прожити у так званій «смюзі осідлості», яка відділяла половину населення і законсервовувала їх на певній території. Деякі представники селилися у великих містах: багаті купці, банкіри, люди з вищою освітою і хороші ремісники. Єврейські громади з'являлися у Києві, Одесі, Харкові. Але переважна більшість євреїв залишалася за «межею», в маленьких містечках — «штетлах», майже відірваних від цивілізації, від досягнень науки і техніки, від інформації. Всупереч цьому вони не втрачали оптимізму, допитливості і всіляко сприяли розвитку нового. І саме тому поява кінематографа була для них «ковтком» свіжого повітря.

Кіновиробництво в Одесі розвивалось з приголомшливою швидкістю. Кожного року відкривалося по декілька кінотеатрів, але організованого процесу кіновиробництва не було. У роки зародження кінематографа переважна кількість кінотеатрів мала балаганний стиль. Так звані «балагани» подорожували з міста в місто, показуючи нові фільми, взяті напрокат. Починаючи з 1903–1904 років поряд із бродячими кінематографами в великих, а потім і малих містах починають з'являтися «електротеатри». Ці театри отримують інтригуючі назви, що повинно було підкреслювати «надзвичайність» дійства: «Ілюзіон», «Чари», «Міраж», «Фантазії», «Мрії», «Біоскоп», «Світ чудес».

З 1907 року в Одесі, Харкові, Катеринославі відкривають стаціонарні ілюзіони, а згодом і кінотеатри з оркестрами для музичного супроводу фільмів. В Одесі це «Люкс», «ХХ вік»,

«Дзеркало життя», «Шантеклер», «Зоря», «Рекорд», «Бомонд». До революції їх налічувалось 250 по всій Україні [2, с. 203].

У 1912 році майже одночасно в Одесі приступили до виробництва фільмів дві кіностудії. Одна з них — «Мирограф» була заснована Мироном Осиповичем Гросманом — легендарною особистістю, відомою не тільки в Одесі, а й за її межами. Одним із перших в Росії М. О. Гросман освоїв професію фотографа, а також відкрив в Одесі «Першу в Росії фабрику сухих фотоплатівок» [3, с.16]. Потім, пройшовши стажування у Франції, почав займатися кінематографом. Став кінооператором і одночасно представником фірми «Гомон» в Одесі. У довіднику «Вся кінематографія» про нього написано наступне: «Учредитель и владелец «Мирографа» М. О. Гросман занимался фотографией еще в период перехода фотографии с колониального процесса на сухие пластинки доктора Монговена» [4, с. 30]. Ще в 1902 році М. О. Гросман звернувся до тодішнього градоначальника з проханням відкрити фотоательє на розі вулиць Дерibasівської та Катерининської. Щоб його відкрити, йому потрібен був лист від поліцейського пристава, в якому писалось: «Одесский мещанин Мирон Осипович Гросман, 34 лет от роду, вероисповедования иудейского, нравственных качеств и поведения хороших, живет в Одессе от рождения, занимается фотографическим искусством, живет на средства, добываемые профессией, и имущественное состояние и средства его заключаются в фотографических надлежностях» [5, с. 20], згодом на Дерibasівській вулиці, № 18 М. О. Гросман відкрив невелику лабораторію. Вона слугувала йому базою для початку зйомок. Починаючи з 1907 року М. О. Гросман постійно знімав для одеських кінотеатрів місцеву хроніку, і завдяки його зусиллям одеське життя висвітлювалося на екрані не гірше столичного. З'явилися його хронікальні зйомки та кінорепортажі: «Уроцистий молебень всіх народних училищ м. Одеси на Соборній площі» і «Автомобільні перегони в Одесі 22 червня 1908 р.» [6, с. 27]. У 1910-х роках одеський фотограф-підприємець М. О. Гросман засновує кінематографічне ательє «Мирограф». Проте його поява на кінематографічній арені відноситься ще до 1909 р., коли він почав робити зйомки, конкуруючи з представником фірми «Пате» в Одесі — «Хамелеоном». Після орга-

нізації студії «Мирограф» М. О. Гросман переніс зйомки до себе на дачу, де побудував невеликий скляний павільйон. За цією адресою — Французький бульвар, № 33 — зараз знаходиться Одеська кіностудія.

Першою кінокартиною М. О. Гросмана була комедія «Жилець з патефоном». Ставив її актор Башилов за своїм сценарієм. Крім того, він грав роль господаря квартири. Виконання іншої ролі — жильця з патефоном — було доручено Г. Дробіну (однин з найстаріших радянських кінооператорів), який ніякого відношення до акторської професії не мав. У той час для створення драм і комедій запрошувалися статисти або артисти другорядних професійних труп. Нерідко лише головні ролі доручалися артистам, а решту розподіляли між людьми, далекими від акторської професії. Все це робилося так через те, що в дореволюційному кіно часто головною вимогою, що ставилася перед актором, була «ефектна зовнішність». Критерієм «кінематографічності» актора служила відповідність його зовнішності стандартним міщанським смакам, чого, звичайно, домагалися власники кіноательє [7, с. 36].

У 1912 році М. О. Гросман організував постановку картини «Одеські катакомби», що була першою ігровою картиною в його творчості. Сценарій був написаний Д. Марченком на сюжет роману поліцейського у відставці В. Антонова [8, с. 3–21]. Картина була повнометражною і робилася на більш високому фаховому рівні, ніж усі попередні. Режисером було запрошено М. Медведева, а художнє оформлення доручено досвідченому театральному художнику С. Худякову. Він був одним з перших художників, який приніс в українську кінематографію професійну майстерність, винахідливість і тонкий смак. Згодом С. Худяков багато років працював на Одеській кінофабриці. Головну роль — Зікандра — виконував Д. Панченко [9, с. 13]. Ця кінострічка користувалася великою популярністю й значний час знаходилася в прокаті. Особливою популярністю вона користувалася в одеситів, які приходили подивитись на повнометражний фільм, що був знятий у їхньому місті.

До єврейської теми М. О. Гросман вперше звернувся в 1912 році, коли акціонерне товариство «Мізрах» спільно з Одеським відділенням фірми «Гомон» організували великий проект — кіноекспедицію для зйомок видового фільму «Життя євреїв в

Палестині» [10]. Він був головним оператором цього фільму і керував зйомками 250 об'єктів на Святій землі. Також через деякий час вони зняли фільм «Життя євреїв в Америці». Ці фільми показували єврейське життя за межами Російської імперії, показували всі труднощі життя за кордоном без прикрас. Разом із тим вони розповідали про краще, вільне життя.

У 1913 році «Мирограф» випустив в прокат фільм «Трагедія єврейської курсистки». Це була екранізація мелодрами А. Шомера, в якій розповідалося про вельми типову на той час ситуацію: єврейська дівчина приїхала зі «смуги осідлості» у велике місто, щоб здобути освіту, але, не маючи дозволу на проживання, була змушена зареєструватися в поліції як повія. Тема цього фільму була досить актуальною, бо п'єса А. Шомера екранізувалася декілька разів.

У М. О. Гросмана були широкі плани. На фабричній марці була зображена земна куля, обвита кінострічкою. Але практичні результати діяльності цієї фірми зводились до випуску «комерційних» драм і комедій, які в масі нічим не відрізнялись від великої кількості бездарного кіномотлоху, який становив основу кінорепертуару передвоєнних 1912–1914 рр.

«Театр-синематограф, — писав один з критиків, — повинен стати таким самим «учителем», як і його старший брат — класичний театр. Він повинен привернути до себе всі визначні сили мистецтва, літератури й науки, і під їх з'єднаними зусиллями полотно екрана стане кафедрою, з висоти якої заговорить «знання» [5, с. 21].

У 1916 році, після заняття Варшави німцями, в Одесу разом з сім'єю евакуювався відомий підприємець Мордко Товбін. У Варшаві він керував студіями «Космофільм» і «Сила», але через воєнні дії кінотовиробництво там припинилося.

М. Товбін володів акціями «Південного банку», в активи якого входила студія «Мирограф». Тому М. Товбін вирішив об'єднатися з М. О. Гросманом, і вони разом керували зйомками. Завдяки їхнім зусиллям «Мирограф» здійснив постановку кінодрами з єврейського життя за п'єсою В. Пісаревського Штрайберга «До старого бога» за участю відомих єврейських артистів. Крім того, М. О. Гросман і М. Товбін випустили в прокат нову екранізацію популярної п'єси Я. Гордіна «Міра Ефрос». Ця співпраця принесла десять фільмів, переважна

кількість яких були комерційні мелодрами, зняти поспіхом. Нестабільна ситуація в Російській імперії, громадянська війна призвели до того, що справа М. О. Гросмана зазнала краху. Він емігрував разом з сім'єю до Франції та у 1937 році помер в Парижі. З приходом до влади у 1919 році більшовиків всі кінофабрики, які існували на території Одеси, були націоналізовані й створено одну кіностудію на базі студії «Мирограф».

Засновник студії «Мирограф» — М. О. Гросман був справжнім піонером кінематографа, одним з перших професійних кінооператорів, який зробив великий внесок у його розвиток. Це було справою всього його життя, якій він був відданий повністю. Саме завдяки цій особі на теренах Одеси почали знімати фільми, присвячені злободенним темам єврейського населення. Він привернув увагу загалом до того, як нелегко жити на чужині, але все ж життя там можливе і жити там набагато вільніше, ніж у Російській імперії. Завдяки М. О. Гросману одесити могли не тільки за цим всім споглядати, а й брати участь у зйомках картин як починаючі актори. Адже кіновиробники запрошували часто звичайних і колоритних одеситів для зйомок в фільмах. То була ера, коли на екрані потрібні були «типажні» актори — «євреї», «гімназистки», «простолюдни» тощо. Життя Мирона Осиповича було сповнене жаги до пізнання нового і він намагався все те нове поширювати серед єврейського народу.

Література та джерела

1. Морозов Ю. З. Еврейские кинематографисты в Украине / Ю. З. Морозов, Т. Т. Деревянко. — К. : Дух і літера, 2004. — 324 с.
2. Самойлов Ф. О. Історія Одещини й Одеси: (II пол. XIX ст. — 1914 р.) : навчальний посібник для студ. вузів / Ф. О. Самойлов. — Одеса : Астропринт, 2007 — С. 203.
3. Костроменко В. В. Очерки истории Одесской киностудии / В. В. Костроменко. — Одесса: Друг Південь, 2010. — 128 с.
4. Чибарио де Годэн Ж. Вся кинематография. Настольная адресная и справочная книга / Ж. Чибарио де Годэн. — М., 1916. — 356 с.
5. Малиновский А. Кино в Одессе / А. Малиновский. — Одесса : Астропринт, 2000. — 220 с.
6. Журов Г. В. З минулого кіно на Україні. 1896–1917 / Г. В. Журов. — К. : Академія наук УРСР, 1959. — 140 с.
7. Госейко Л. Історія Українського кінематографа / Л. Госейко. — К. : KINO-КОЛО, 2005. — 464 с.

8. Корнієнко І. С. Українське радянське кіномистецтво. 1917–1929 рр.: нариси / І. С. Корнієнко. — К. : Академія наук УРСР, 1959. — 141 с.
9. Губарь О. Весы и меры старой Одессы / Олег Губарь. — Одесса : Мигдаль, 2005. — 100 с.
10. Немного истории. Фильм «Жизнь евреев в Палестине» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://maof.rjews.net/history/12-zionism/28788-2014-10-05-14-46-33>. — Дата звернення: 10.10.2017

REFERENCES

1. MOROZOV, Ju. Z. & DEREVJANKO, T. T. (2004) Evrejskie kinematografisty v Ukraine — *Jewish filmmakers in Ukraine*. Kiev: Dukh i litera. (In Russian).
2. SAMOYLOV, F. O. (2007) Istoriya Odeshchyny u Odesy: (II pol. XIX st. — 1914 r.) — *History of the Odessa region and Odessa: (II half of the XIX century — 1914)*. A textbook for university students. Odesa: Astroprint. (In Ukrainian).
3. KOSTROMENKO, V. V. (2010) Ocherki istorii Odesskoj kinostudii — *Essays on the history of the Odessa film studio*. Odessa: Druh Pivden'. (In Russian).
4. CHIBRARIO de GODJEN, Zh. (1916) Vsja kinematorafija. Nastol'naja adresnaja i spravocnaja kniga — *All kinematorafiya. Table address and reference book*. Moscow. (In Russian).
5. MALINOVSKIJ, A. (2000) Kino v Odesse — *Cinema in Odessa*. Odesa: AstroPrint. (In Russian).
6. ZHUROV, H. V. (1959) Z mynuloho kino na Ukrayini 1896–1917 — *From the Past Cinema in Ukraine 1896–1917*. Kyiv: Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. (In Ukrainian).
7. HOSEYKO, L. (2005) Istoriya Ukrayins'koho kinematohrafa — *History of Ukrainian Cinema*. Kyiv: KINO-KOLO. (In Ukrainian).
8. KORNIYENKO, I. S. (1959) Ukrayins'ke Radyans'ke kinomystetstvo. 1917–1929 rr. — *Ukrainian Soviet Cinema Arts. 1917–1929. Essays*. Kyiv: Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. (In Ukrainian).
9. GUBAR', O. (2005) Vesy i mery staroj Odessy — *Scales and measures of the old Odessa*. Odessa: Migdal'. (In Russian).
10. MAOF Analytical Group (2014) Nemnogo istorii. Fil'm «Zhizn' evreev v Palestine» — *A bit of history. The film "The Life of Jews in Palestine"* [Online]. October 5th. Available from: <http://maof.rjews.net/history/12-zionism/28788-2014-10-05-14-46-33>. [Accessed: 10 th October 2017]. (In Russian).

Надійшла до редакції 1 жовтня 2017 р.